

Зроблено порівняльний аналіз термінів „соціальна інституція” – „соціальний інститут” – „соціальна організація” з урахуванням відведених їм символічних та семіотичних значень та практик. Розкрито семантичне значення терміну „соціальна інституція”. Виявлено, як елементи спорідненості категорій, так і встановлено їх протилежність. Актуальним у нашому дослідженні є розмежування термінів „соціальна інституція”, „соціальний інститут” й „соціальна організація” і, відповідно, – визначення феноменів, якими вони повинні позначатися. Визначено зміст терміна „соціальна інституція”, який є необхідним безпосередньо для нашого майбутнього дослідження.

Ключові слова: соціальний інститут, соціальна організація, соціальна інституція.

У своїй повсякденній професійній діяльності соціальний працівник / соціальний педагог постійно звертається до різнопрофільних державних і недержавних органів, установ та організацій з метою вирішення найрізноманітніших проблем клієнтів – соціально-правових, соціально-економічних, соціально-медичних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних та інших. Досліджуючи проблему соціально-педагогічної роботи із засудженими та визначаючи її поняття, ми звернулися до Кримінально-виконавчого кодексу України, у якому визначається поняття соціально-виховної роботи із засудженими як „цілеспрямована діяльність персоналу органів та установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених” [4, с.64-65]. Проте, якщо система органів та установ покарань конкретно визначена цим же Кодексом та іншими нормативними документами, то поняття „соціальні інституції” та органи, установи й організації, що його наповнюють, залишаються поки не чітко визначеними. Крім того, у науковій літературі спостерігається термінологічна плутанина деяких понять на позначення різних соціальних структур.

Не зважаючи на те, що багато вчених різних століть досліджували зміст поняття „соціальна інституція”, на сьогоднішній день воно так і немає чіткого однозначного трактування. Науковці не розкривають його семантичного значення. Одні отожднюють його з поняттям „соціальний інститут”, інші – „соціальна організація”.

Отже, метою нашої статті стало з’ясування спорідненості чи протилежності категорій „соціальна інституція” – „соціальний інститут” – „соціальна організація” та визначення на цій основі змісту терміна „соціальна інституція”. Таке з’ясування необхідне безпосередньо для нашого майбутнього дослідження.

Звернемось до деяких тлумачень зазначених понять для з’ясування їх змісту.

Розмежування термінів „соціальна інституція” – „соціальний інститут” й „соціальна організація” і, відповідно, – визначення феноменів, якими вони повинні позначатися, стали предметом дослідження багатьох наукових праць таких учених, як Д.Норт, О.Іншаков, М.Карамзіна, М.Вебер, М. Маліковський, Я.Щепанський, В.Оссовський, С.Макеєв, В.Савка та ін.

Терміни „соціальна інституція” та „соціальний інститут” уперше з’явилися у правознавстві. Ж. Маритен вказує на те, що ці категорії, зважаючи на масове їх використання для вирішення найрізноманітніших евристичних завдань у науках про право, сьогодні практично втратили своє первісне значення.

Таким чином, цілком очевидно є ситуація, коли в тих галузях знань, де терміни „інституція” та „інститут” з’явилися

вперше і найбільш широко використовуються, відсутнє єдине тлумачення вказаних термінів. Найбільш гострими проблемами тут є: 1) отожднення термінів „інституція” та „інститут”, або навіть невинуватене витіснення терміну „інституція” категорією „інститут”. Ця проблема є особливо актуальною для науковців із пострадянського простору; 2) застосування термінів для означення абсолютно відмінних за своєю природою соціальних феноменів. Найчастіше ними означаються певні стандарти взаємодій, прийняті в соціумі, або соціальні організації [7, с.158].

Щоб зрозуміти різницю між поняттями „інститут” та „інституція”, варто взяти до уваги, що термін *institutum* в перекладі – впровадження, встановлення, усталення, а „інституція” (лат. *institutiones*, буквально – повчання), назва елементарних підручників римських юристів, що дають систематичний огляд, що діє, в основному, у галузі приватного права. Найбільш давніми з тих, що дійшли до нас, є Інститут римського юриста 2 ст. Гая. У VI столітті широко відомою під такою назвою стала одна з чотирьох частин зводу чинного римського права, створеного за ініціативою імператора Східної Римської імперії Юстиніана [1].

Отже, ми бачимо, що ці терміни в перекладі з латинської мови є спорідненими, але не тотожними.

Терміни „*institutum*” (українською перекладається як „інститут”) та „*institutio*” („інституція”) в латинському оригіналі мали істотну відмінність. Під „*institutum*” (інститут) розумілася певна настанова до дії, орієнтир, яким слід було керуватися при виконанні визначеної діяльності, усталений зразок того, як саме слід було діяти за означених обставин, прагнучи досягнути певної цілі, визначений та прийнятний для всіх зацікавлених акторів стандарт поведінки в цілком конкретній ситуації. Термін „*institutio*” (інституція) застосовувався для означення вже комплексу, ансамблю інститутів-установлень, які стосувалися якоїсь певної сфери суспільної практики, достатньо повно охоплювали її своїм регулюючим впливом. [7, с.159].

У російській мові дослідники вважають закріплення терміну „інститут” (замість „інституція”) у процесі помилкового перекладу основоположної праці „першого інституціоналіста” Т. Веблена „Теорія дозвільного класу”: у її підзаголовку говорилось саме про інституції („*An Economic Study of Institution*”), а не про „інститути”, як було перекладено [2, с.44].

М. Карамзіна зазначає, що правильно було б розуміти під терміном „інституція” встановлення, традицію, порядок, заведений в суспільстві, а „інститут”, відповідно, розглядати як закріплення таких звичаїв і порядків у законах і правових нормах. Вона вважає, що Інституції стосуються більше суспільства, ніж суверенної влади, яка постає лише виразником суспільної волі. Дослідниця зазначає, що інституції витрактуються представниками інституціоналізму як соціально-психологічні феномени. З урахуванням цієї обставини, інститут в демократичному суспільстві – завжди інституція, але не завжди за демократії об’єктивно існуюча інституція є офіційним інститутом.

Однієї з інституцій, яка відносно недавно з’явилася в нашому суспільстві є соціальна робота. Будучи однією з практик регулювання суспільних проблем, соціальна робота розвинулася на базі таких інституцій, як соціальне забезпечення та соціальне страхування. Окрім того, в соціальній роботі сама праця з клієнтом починає базуватися на якісно нових принципах: клієнтоцентричності, орієнтації клієнта на позитивні зміни, стимулюванні його сильних сторін, у результаті чого сам клієнт перетворюється в союзника соціального працівника та агента позитивних змін в своєму середовищі, поваги до права клієнта на вибір власних моделей поведінки, у результаті чого якісно змінюються взаємини між об’єктом та суб’єктом втручання,

а, отже, і сама система планування і реалізації цілей функціонування соціальної інституції. Іншими словами – навіть такі традиційні інституціоналізовані практики регулювання соціальних проблем, як соціальне забезпечення та соціальне страхування, у соціальній роботі набувають якісно іншого змісту, що дозволяє говорити про інституціоналізацію нового виду регулювання соціальних проблем, тобто формування якісно нової соціальної інституції” [7, с.160].

Системне розуміння соціальних інституцій дозволяє вирішити ще одну проблему, означену, зокрема М.Вебером, М.Маліковським, Я.Щепанським, В.Оссовським. Вона полягає в необхідності розрізнення понять „інституція” та „організація”. Ще Д.Норт висував пропозиції щодо розмежування двох понять: під „інституціями” слід розуміти закони, правила, звичаї, норми, а під „інститутами” – організації, тобто державні органи, політичні партії, профспілки тощо. Для Д.Норта перші – це правила, які визначають спосіб „гри”, другі ж – суто актори, межі компетенції яких – лише формування стратегії та майстерність. За основну особливість інституцій Д.Норт пропонує брати їх здатність визначати та обмежувати сукупність варіантів виборів індивідів, а за головну функцію – зменшення невизначеності шляхом встановлення постійної структури людської взаємодії [6, с.18].

В.Савка відмічає, що інституція виступає організацією лише в одному сенсі – як організована (само організована) за певною схемою система дій. Організованості, тобто впорядкованості їй надає мета, заради якої інституція функціонує, правила та норми дій акторів, які визначаються їхніми взаємними очікуваннями та можливостями у визначеній історичній соціокультурній ситуації.

На думку С.Макеева термін „організація” набуває різних значень залежно від контексту його застосування. В одному розумінні термін „організація” тлумачиться як цільова група, створена для реалізації певних цілей за допомогою раціональних засобів, економії зусиль, раціонального поділу праці між членами групи, координації їхніх дій за допомогою керівних органів. В іншому розумінні термін „організація” розглядається як комплекс засобів управління і керівництва людьми, координації їхніх дій, гармонізації зусиль, спрямованих на досягнення визначених цілей більшої частини індивідів, які виконують окремі завдання. Нарешті, під організацією розуміють сам процес регуляції соціальних дій, спрямованих на реалізацію певних цілей,

тобто підкреслюється поведінковий аспект процесу.

Часто у повсякденній мові і в наукових текстах терміни „організація” і „інституція” використовують як взаємозамінні. Антоні Камінський, підкреслює, що кожна соціальна інституція – це організація, однак не кожна соціальна організація є інституцією.

Ентоні Гідденс підкреслює, що соціальні інституції – це сталі форми соціальної діяльності, які відтворюються в часі та просторі.

Я.Щепанський надає чотири визначення „інституцій соціальних”:

1) група осіб, покликана вирішувати справи, важливі для певної спільноти, для виконання функцій;

2) форма організації комплексу соціальних дій, які виконуються певними членами групи від імені всієї спільноти;

3) комплекс установ і знарядь діяльності, що дають змогу деяким членам групи виконувати публічні функції, що мають на меті задоволення потреб групи і регулювання поведінки її членів;

4) певна соціальна роль деяких осіб, особливо важлива для життєдіяльності групи. Специфічними ознаками інституції є сталість її форми, орієнтованість на розв’язання основних соціальних проблем, культурний статус і культурна легітимність. Соціальні інституції створюються для того, щоб регулювати процес задоволення потреб індивідів і груп, слугувати реалізації соціальних інтересів.

Як бачимо, питання синонімії понять „інститут” та „інституція” вирішується шляхом окреслення специфіки застосування кожного з них та неприпустимості отождолення їх значень. Інституціям відводиться значення символічних, звичаєвих, семіотичних значень та практик, закріплення і відтворення яких здійснюється за допомогою таких соціальних організацій, як інститути.

Таким чином, під соціальними інституціями будемо розуміти комплекс установ, у яких обрані члени груп отримують право на виконання публічних та імперсональних дій, спрямованих на задоволення індивідуальних і групових потреб, для регулювання поведінки членів груп.

З’ясувавши поняття соціальної інституції, наше подальше дослідження буде присвячено визначенню системи соціальних інституцій соціально-педагогічної роботи із засудженими з метою їх виправлення і ресоціалізації.

Література і джерела

1. Інституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://vslovar.ru/slovo/jekonomicheskij-slovar/institutzii/263061>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
2. Иншаков О.В. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации / О.В.Иншаков // Социологические исследования. – 2003. – № 9. – С.44
3. Карамзіна М. „Інститут” та „Інституція”: проблема розрізнення понять [Електронний ресурс] / Марія Карамзіна. – Режим доступу: <<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х.: ПП „ІГВІНІ”, 2007. – 96 с.
5. Макеев С. Соціальні інститути: класичні тлумачення і сучасні підходи до вивчення / С.Макеев // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 39 – 45.
6. Норт Д. Институциональные изменения и функционирование экономики / Д.Норт. – М.: Фонд экономической книги „Начала”, 1997. – С.17-21
7. Савка В. Соціальний інститут/соціальна інституція: спроба термінологічного розмежування та визначення [Електронний ресурс] / Віктор Савка. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2009_15/Savka.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
8. Соціальна організація та соціальна інституція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://books.br.com.ua/themes/331/365>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Соціальні групи. Соціальні інституції [Електронний екскурс]. – Режим доступу: <<http://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/12430/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
10. Соціальні інституції як форми організації життєдіяльності суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://uadocs.exd>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Сделан сравнительный анализ терминов „социальная институция”- „социальный институт”- „социальная организация” с учетом отведенных им символических и семиотических значений и практик. Раскрыто семантическое значение термина „социальная институция”. Обнаружено, как элементы родства категорий, так и установлена их противоположность. Актуальным в нашем исследовании является разграничение терминов „социальная институция”, „социальная институт” и „социальная организация” и, соответственно, определение феноменов, которыми они должны обозначаться. Определено содержание термина „социальная институция”, который является необходимым непосредственно для нашего будущего

исследования.

Ключевые слова: социальный институт, социальная организация, социальная институция.

A comparative analysis of terms „social institution” – „social Institute – “social organization” has been conducted with the account of their designated symbolic and semiotic values and practices. Semantic meaning of the term social institution has been disclosed. Elements of kinship categories have been detected as well as their opposites. Topical in our study is the distinction of „social institution”, „social Institute” and „the social organization” and, accordingly, the definition of phenomena. The content of the term “social institution” has been Determined, which is for the further researchws.

Key words: social institution, the social organization, social institution.

УДК 316.42

НОВИЙ ПІДХІД ДО ВИМІРУ ДОВІРИ ГРОМАДЯН ДО ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА БАЗОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Пелін Олександр Володимирович
м.Ужгород

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена нагальними потребами вдосконалення методів вимірювання довіри до органів влади та базових соціальних інститутів. Запропоновано новий підхід до вимірювання, який спирається на порівняння ставлення респондентів до діяльності органів влади та базових соціальних інститутів із частотою звернення до них. Надані результати опитування за новою методикою 1150 респондентів у Закарпатській області. Встановлено, що довіра громадян органам місцевої влади носить переважно компенсуючий характер, що підвищення рівня довіри до органів влади може бути здійснено за рахунок розчарування респондентів у діяльності базових соціальних інститутів.

Ключові слова: довіра громадян, органи влади, соціальні інститути, методи вимірювання.

Актуальність феномена довіри до влади відома багато тисяч років. За думкою Конфуція, для успішного правління потрібно три речі: має бути достатньо їжі, повинно бути достатньо зброї і народ повинен довіряти владі (правителю). Причому, з всіх трьох речей, у випадку крайньої необхідності, можна відмовитися від двох необхідних речей, від зброї та їжі, тому що з давніх часів ще ніхто не міг уникнути смерті. Але без довіри народу жодна держава не зможе встояти. Питання довіри до влади пов'язано з жертвністю. Довіряти, за думкою Конфуція, можливо тільки тим, хто здатний на самопожертвування, хто не любить своє життя більше царства [1, с.865].

Увага, яку проявляють до феномену "довіри" сучасні науковці, обумовлена тим, що він виступає важливим чинником підвищення ефективності управління та є індикатором його трансформації. Низький рівень довіри громадян до органів влади, сприяє виникненню передумов для соціальної напруги та формування кризових ситуацій в суспільстві.

Наукове осмислення проблеми довіри до влади розкривається в працях П. Бурд'є, М.Вебера, Е. Гідденса, Е. Дюркгейма, Н. Лумана, Т.Парсонса, Ф. Фукуяма, Дж.Хоманса, П.Штомпка та інших закордонних соціологів. Серед вітчизняних науковців, що досліджували різні аспекти довіри до влади можна виділити Е. Афоніна, Є.Головаху, В.Ігнатова, А.Ковальова, О.Крутого, С.Макєєва, І.Мартинюка, С.Наумова, В.Нечипоренко, Н.Паніну, Ю.Пахомова, А.Ручку, та інших.

Між тим, щорічні моніторинги різних соціологічних України демонструють застиглу картину низької довіри соціуму до всіх гілок влади та більшості базових соціальних інститутів. Наскільки це свідчить про неефективну роботу органів влади чи апіорних установок українського суспільства - треба з'ясувати

за допомогою застосування нових підходів до виміру довіри до влади та інших базових інститутів суспільства. Тільки новий інструментарій дослідження здатний показати чинники ситуації, що склалася і роками продовжує відтворюватися.

Мета статті – розглянути один з нових підходів у дослідженні довіри до органів влади та базових соціальних інститутів, що може дати підстави для зміни ситуації на краще.

Просування до мети вимагає вирішення наступних завдань: визначити особливості традиційної методології дослідження довіри до влади, запропонувати новий підхід та продемонструвати результати його застосування у соціологічних дослідженнях.

Довіра до влади та базових соціальних інститутів є предметом дослідження чисельних європейських та українських дослідницьких центрів [2-6]. Основним експериментальним методом дослідження довіри до владних структур і соціальних інститутів є опитування громадської думки. До аналітично-розрахункових методів дослідження довіри відносяться:

- ранжування та порівняння рейтингів різних соціальних інституцій;
- вимірювання різниці часток тих, хто довіряє, і тих, хто не довіряє інституціям;
- розрахунки індексу довіри до соціальних інституцій;
- розрахунки обумовленості довіри до соціальних інституцій;
- розгляд динаміки рівня довіри, визначення основних тенденцій розвитку, побудова пошукових трендів та розробка перспективних прогнозів.

Рівень довіри до різних державних органів влади вимірювався за чотирьохбальною шкалою, де один бал означав зовсім не довіряю, а п'ять балів, навпаки, повністю довіряю [3]. Але більшість дослідників використовує також варіант "затрудняюсь відповісти", що надає до 20% респондентів право ухилитися від відповіді. У методології дослідження довіри до органів влади і соціальних інститутів відсутня методика вимірювання ефективності їх діяльності, що зменшує можливість практичного використання результатів дослідження.

Дослідники Закарпатського регіонального відділення Соціологічної асоціації України вперше запропонували методикою розрахунку ефективності діяльності державних структур і соціальних інститутів. Вона побудована на вимірювання різниці часток тих, хто довіряє, і тих, хто користується послугами регіональних інституцій. Цей показник дозволив побачити результати діяльності місцевих державних адміністрацій, місцевих рад та інших регіональних інституцій Закарпаття зовсім в новому контексті. Нова методика вимірювання дозволяє звільнити результати дослідження від тиску цілком статистичних рейтингів